

ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЦИРКУ ТА ТЕАТРУ

Станіславська К. І.

*кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(м. Київ, Україна)*

Витоки мистецтва театрального та циркового єдині – вони беруть свій початок у народних ігрищах, мисливських та землеробських святах. Подібні дійства-ігрища впродовж десятків тисячоліть пройшли складний шлях розвитку, допоки не виділили з себе той чи інший вид мистецтва. Настінний живопис Стародавнього Єгипту, датований 4 тис. до н.е., зображує виконавців танцювально-циркових номерів; фрески критських палацових галерей демонструють замальовки видовищ циркового характеру (2 тис. до н. е.); Гомер (XVIII ст. до н.е.) у 4 пісні «Одіссеї» згадує давніх акробатів, запрошених звеселяти гостей на бенкеті.

Цю думку підтверджує і мистецтво стародавніх західноєвропейських гістріонів та слов'янських скоморохів, творчість яких сформувалась на основі народних ігрищ та презентувала майже усі види дійово-трюкового та театрального виконавського мистецтва. Сатиричний народний фарс, що формується у XV столітті на матеріалі виступів гістріонів, послужив основою для виникнення театру Відродження. Паралельно розвивалось мистецтво мандрівних труп, що об'єднували лицедіїв-фарсерів та «класичних» циркачів: на кінець XVI століття їхні ярмаркові вистави складались з номерів канатохідців, стрибунів, еквілібристів, акробатів, які органічно вплітались у сюжетну канву спектаклів. Подальший розвиток цих театрів привів до виникнення у надрах ярмаркового театру комічної опери та водевілю. У 1792 році у Парижі було відкрито «Театр водевілю», актори якого були майстрами легкого діалогу, танцю, пантоміми, співу та акробатичного мистецтва. Поступово театр і цирк відокремлюються один від одного: театр відмовляється від циркових елементів, а циркові жанри удосконалюються на ярмаркових майданах, у балаганах, у творчості мандрівних комедіантів, а з кінця XVIII століття в Європі відкриваються і стаціонарні цирки.

У подальших процесах розвитку цирку спостерігається постійний вплив театральної культури. Спочатку це виявлялось у освоєнні на манежі досягнень попередніх видовищних форм, де театральне і циркове мистецтва існували нероздільно. У перших циркових програмах з'являються пантоміми. Запозичені з репертуару ярмаркових театрів, вони швидко замінюються кінною пантомімою, заснованою на використанні навичок вершників-акробатів та дресури коней. Одночасно з цим виникають сюжетні трюкові сценки, що використовують слово, а також гумористичні діалоги, близькі до жанру балаганного блазенства. Впливом бульварних та ярмаркових театрів обумовлюється і набуття цирковими жанрами сюжетно-тематичної основи, яка суттєво розширила рамки формованого на той час художнього циркового образу. Подібні впливи були, без сумніву, сприятливими для становлення циркової пантоміми та клоунади.

Але з початку XIX століття вплив театру на цирк починає набувати негативних наслідків. Відбувається переродження циркової трюкової пантоміми у театральну постановочну пантоміму-феєрію, а пантоміми розмовної – в обстановочну мелодраму, засновану на багатому костюмуванні, використанні театральної машинерії і загалом на заміні циркових засобів театральними. Цирковий артист поступається місцем театральному акторові, циркова арена фактично стає сценою, а цирк вироджується у театр для постановки феєрій.

Починаючи з другої половини XIX століття, історія циркового мистецтва відмічає прихід на манеж суто циркових артистів та жанрів, що побутували у той час на ярмаркових площах та в балаганах, – гімнастів, акробатів, фокусників, атлетів. І хоча циркова арена ще піддавалась впливу буржуазного розважального театру з постановками опереткового характеру, все ж таки основою вистав залишались циркові жанри – повітряні і партерні акробати, дресировані тварини, клоунада, кінний цирк. Певний вплив театру на циркове мистецтво спостерігався і у XX столітті.

Таким чином, вплив театру на циркове мистецтво відрізняється певною подвійністю. Безперечно, позитивними результатами такого впливу є, по-перше, композиційна злагодженість циркового номеру та сувора архітектоніка циркової вистави, підкорена єдиному режисерському задуму; по-друге, привнесення у цирк високорозвиненої художньо-оформлювальної культури та майстерності слова, широке сприйняття цирком елементів хореографії та музики – тобто все те, що обумовлює синтетичність циркового мистецтва, піднімаючи його на найвищий щабель розвитку. Втім, інколи вплив театру приводив до руйнації циркового мистецтва, коли цирку пред'являлись вимоги, задовольнити які він не міг в силу специфіки свого змісту та форми.

З іншого боку, театр у пошуках нових форм і задля вираження нових ідей часто звертався до циркових засобів, черпаючи в них яскраву образність, ексцентричність, гостроту і напругу дії. Втім, коли акцент ставився не на художньо-ідейному звучанні театральної вистави, а на формалістичному наповненні спектаклю цирковими прийомами, це також не давало позитивного результату. Однак, освоєння деяких навичок циркових артистів принесло театру безсумнівну користь: ще К. Станіславський закликав драматичних акторів навчатись точності жестів, тренінгу тіла і навіть сценічній увазі у артистів цирку.

Отже, народжені з єдиного джерела народних ігрищ, театральне та циркове мистецтва протягом всієї історії свого розвитку знаходяться у тісному взаємозв'язку, здійснюючи постійний вплив одне на одного.